

УДК 811.133.1:81'42

Тарасова О.А.

## КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ПЕЙЗАЖУ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ II ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

---

*Статтю присвячено дослідженню структури і способів представлення поетичної інформації у віртуальній реальності віршованого тексту, проблемам відбиття національної та авторської картин світу крізь призму мовної свідомості письменника.*

**Ключові слова:** поетичний текст, поетична інформація, віртуальна реальність, пейзажний концепт.

**Тарасова Е.А. Концептуальное пространство пейзажа французского поэтического дискурса II половины XIX века.** *Статья посвящена исследованию структуры и способов представления поэтической информации в виртуальной реальности стихотворного текста, проблемам отражения национальной и авторской картин мира через языковое сознание писателя.*

**Ключевые слова:** поэтический текст, поэтическая информация, виртуальная реальность, пейзажный концепт.

**Tarasova O. Conceptual Space of the Paysage in French Poetic Discourse of the second half of the 19<sup>th</sup> century.** *The article is dedicated to the investigation of the structure and means of presentation of poetic information in the virtual reality of the poetic text, reflection issues of national and author's image of the world through linguistic consciousness of the writer.*

**Key words:** poetic text, poetic information, virtual reality, landscape concept.

В останні десятиріччя у філологічних студіях простежується міждисциплінарне ставлення до лінгвістичного аналізу художнього тексту. Поетичне письмо потрактовується як «подія», факт існування якої підтверджується її нестійкою, нелінійною самоорганізацією у креації образів і смислів. Підґрунтя можливості такої інтерпретації можна віднайти у розумінні мистецької маніфестації як акту творення віртуальної реальності.

Ознака віртуальності є приналежною, перш за все, людській свідомості, де спостерігається збереження подібності у розгалуженій системі образів (архетипів). За цим криється автотельність людської свідомості, а оскільки творчість є візуалізацією (у випадку свого словесного та музичного проявлення її характер є інформаційним) моделей та образів зі світу реального, то й продукти цієї творчості являють собою автотельну віртуальну реальність [4, 178]. Більше того, людська думка має здатність до переходу за межі існуючого та «малює» картини, кваліфіковані як «реальність нереального», а статус наближення / віддалення цих картин до / від дійсності визначається когнітивним досвідом окремого індивідууму, котрий є представником соціуму в цілому [2, 4]. Під час такого розмежовування світів саме механізми сприймання тримають нашу т. зв. «реальність» у стабільному стані [11, 174]. Укладання світу в ментально визначену модель підтверджує тезу про те, що дійсність як нібито насправді наявний світ реально існує, проте є одночасно вигаданим, умовно прийнятним людині.

Зазначимо, якщо розглядати текстову реальність поетичного тексту як

віртуальну, то отримуємо граничний варіант, котрий цілком укладається у визначення слова «віртуальне» з позицій досліджень технологічних (у тому числі й комп'ютерногалузевих), психологічних, філософських, культурологічних, соціологічних, де на особливу увагу заслуговує його етимологія: чи то від лат. *virtus* – «істина» [9, 53], чи від англ. *virtual* – «актуально, фактично, реально існуючий», або в порівнянні зі слов'ян. верьти від \**vrt* на означення процесу творення [8, 18], що дозволяє мовцеві з більшою чи меншою силою вірогідності сприймати художній світ не як віртуальний, а дійсний, реальний, оскільки той є потенційно можливим, істинним. Віртуальна реальність поетичного тексту слугує вирішенню комунікативних цілей художнього твору із передачі інформації та приросту смислів саме за допомогою сили поетичного слова:

*«Тоді як найбільш імовірно застосування лінгвістичної системи не дало б нічого, то несподіваність поезії, відносна її малоїмовірність визначають максимальність показника інформації»* (3, 339),

тобто її самоорганізації у межах автотельної віртуальної реальності.

При розгляді цієї реальності необхідно відповісти на таке питання: у чому полягає здатність до самоорганізації усіх елементів твору як характеристика складної системи, котрою є поетичний текст. Пояснення криється у спонтанному переході елементів системи від неупорядкованого стану до впорядкованого за рахунок спільної дії багатьох підсистем: фонічної, лексико-синтаксичної тощо.

Відображення художньої картини світу крізь призму мовної свідомості письменника пов'язується із питаннями прирощення поетичної інформації у межах віртуальної реальності тексту, що відбувається у колі певних концептуальних просторів – сегментів мовної картини світу, серед яких виділяються тематично домінуючі у відповідності до загальних змістів та основних смислів поетичних дискурсів різних літературних епох. Виходячи з таких позицій, у полі зору філологів опиняються, зокрема, концептуальний простір трагічного (В.Г. Ніконова), російського етикету (М.С. Аверкієва), емоцій (А.В. Стародубцева) тощо. Теоретико-методологічною основою розгляду тематичних концептуальних просторів слугують праці когнітивних поетологів та дослідників художньої концептології (Л.І. Бєлєхова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, М. Freeman, P. Stockwell, R. Tsur).

У французькому дискурсі II половини XIX століття можемо фіксувати цілу низку домінуючих тем і мотивів, навколо яких варто розглядати певні концептуальні простори: зміст естетичного та його маніфестації; залучення традицій езотерики, орієнталізму; метафізичного базису щодо основ поетичного тощо [13]. При цьому художній дискурс розглядуваного періоду продовжує активно експлуатувати літературні тематичні домінуючі, що набувають статусу «вічних», серед яких і опиняється поетика пейзажу: традиційно-хрестоматійним, наприклад, для канонів французьких авторів-романтиків, символістів та імпресіоністів стає представлення концепції « *paysage d'âme* » (пейзажу душі), проте її прочитання зазнає певних змін, включаючи в себе центральний мотив інтеграції відчуття природи у літературу [12, 40]. Ця формула дозволяє говорити про інтимізацію пейзажу як феномену

неземного, ефемерного. Отже, концептуальний простір пейзажу постає як один із ключових аспектів художньої картини світу французької поезії символізму, яка перебуває у центрі нашої розвідки, обіймаючи сферу відбитку того, що існує насправді, проте має потойбічне походження, а отже, є виразником справжнього, реально існуючого поза межами нашого земного буття.

Об'єктом дослідження постає віршований текст представника французького поетичного дискурсу XIX століття П. Верлена «*Soleils couchants*». Предметом – лінгвокогнітивні й лінгвосинергетичні особливості пред'явлення концепту *SOLEILS COUCHANTS* у розглядуваному творі.

Мета статті – визначення принципів експлікації концептуального змісту обраного художнього тексту через опис архітектоніки концепту *SOLEILS COUCHANTS* як одного із визначальних пейзажних концептів французького поетичного дискурсу XIX століття.

Об'єднавчим елементом у цій цілісній поетичній моделі постає пейзажний концепт *SOLEILS COUCHANTS*, який є культурно маркованим (подібно, наприклад, до концептів російської естетико-культурної традиції *УТРО ТУМАННОЕ, зимняя ночь*, що їх детально аналізує В.А. Маслова [6, 95-144]) для французької літератури другої половини XIX століття.

У вірші П. Верлена символ *mélancolie* визначає своєрідне програмування подачі поетичної інформації через актуалізацію текстового концепту *SOLEILS COUCHANTS* як репрезентанта уявного (*l'imaginaire*), висхідного з образу сновидіння-марення (*rêve*), навіяного спогляданням стану пейзажу лише у певний проміжок часу (*entre l'aube et le coucher de soleils*). Перші вісім рядків віршованого твору організують смисл поетичного тексту навколо пейзажу. Через просте речення (*sujet, verbe, complément*), яке базується на паралелізмі конструкцій, створюється зображальна картина, що результує натуралістичність, зримість змодельованої адресантом віртуальної реальності із залученням ефекту відтвореного звучання:

*Une aube affaiblie  
Verse par les champs  
La mélancolie  
Des soleils couchants.  
La mélancolie  
Berce de doux chants  
Mon cœur qui s'oublie  
Aux soleils couchants (17).*

Тут спостерігається установка на звукову іконічність, зреалізовану зовнішнім прочитанням вірша за допомогою міжрядкових уживань фонічних структур на алітераційовані [**k**], [**s**] – [j], що викликає почуття візуалізованої, реалістичної картини. Отже, отримуємо ефект звукового відлуння (*l'écho*), коли на основі омофонії зближуються текстові вербалізатори пейзажного концепту *SOLEILS COUCHANTS*: лексеми на позначення візуального (*aube, affaiblie, champs, soleils, couchants*) та аудитивного (*berce, cœur, chants*) рядів. Відтак, у середині текстової віртуальної реальності спостерігається самоорганізація інформації за рахунок погодженості інформації звукової та семантичної.

При цьому варто відзначити ще один аспект поетичного тексту як будь-якої саморганізованої, еволюціонуючої системи: вона проявляє «розмиття меж» у складності розкладу на окремі елементи чи підсистеми, які, у свою чергу, відзначаються узгодженою поведінкою у їхній взаємодії. Тут організуючим принципом представлення інформації символістського віршованого повідомлення стає звуко-інформаційний синкретизм, сутність якого полягає у задіянні акустико-артикуляційних звукових характеристик та їх конфігурацій в актуалізації поетичних смислів через установаження причетності фонічних одиниць до семантики твору.

Істотно, що символістське віршоване мовлення побудоване за фонічним принципом, тобто репрезентується як звучним мовленням, так і мовленням, що є здатним і, більше того, призначеним до звучання. Це забезпечується присутністю у фонічних сигналах поетичної інформації емоційного навантаження, що дозволяє надати звуковим одиницям мови статусу поетичних. Невипадковим є домінування (одна лексема формує один рядок вірша, при цьому такий прийом використовується автором двічі) субстантиву *La mélancolie*, де показовою є алітерація на плавний. У такий динамічний спосіб на основі ознаки мелодійності демонструється самоорганізаційна функція переходу (*transition*) інформації з одного вірша (перші чотири рядка) в інший (наступні п'ять рядків) – ця конструкція отримала назву флюїдної (*fluide*) [16]. Нагадаємо: віршований текст постає відкритою структурою, в середині якої відбувається обмін поетичною інформацією на зразок флюїдів, тобто речовин. А позаяк за схемою флюїдної системи функціонування такої структури є спрямованою проти рівноваги як дорівненості (що ні в якому разі не нівелює прагнення до встановлення гармонії) елементів цілісної конструкції, оскільки із нею пов'язується формування неоднорідностей формальної складової поетичного повідомлення. Під дією процесів інформаційної самоорганізації (тут – заснованих на мелодійній зображальності) створюються сприятливі умови для циклічного проявлення одного й того ж змісту (звідси – одержимість) – регулярне повернення із кожним природним явищем заходу сонця відчуття безкінечної туги (*tristesse non définie*). За рахунок отриманої експресивності верленівська поезія відзначається завершеністю, сконцентрованою поетичних смислів як психоемоційних переживань.

Отже, символістський текст є динамічним конструктом, який несе комплексну поетичну інформацію завдяки синкретизму звука та смислу, які прояснюють зв'язок ментальних структур і їхніх мовних аналогів.

Надалі початкове сновидіння-марення зазнає поглиблення уведенням образу привидів (*fantômes vermeils, sans trêves*), дорівняних порівняльною конструкцією (*pareils à*) до пейзажних елементів (*soleils couchants*), що провокує стан занепокоєння у його невпинній пролонгованості (*lenteur ← mélancolie*). Подібні смислові трансформації сам П. Верлен описує у своїх нотатках щодо творчого доробку Ш. Бодлера: така процедура є доволі простою на перший погляд, проте виявляє насправді свою складність у здатності повертати один і той самий вірш навколо завжди нової ідеї і навзаєм – «одним словом описати одержимість» [15, 39]. Таким чином, функціону-

вання процесу поетичного образотворення підпорядковується умовам реалізації біфуркаційних (порогових) механізмів у синергетиці: впровадження таких механізмів розвитку системи стає можливим, коли остання передбачає існування станів, перехід яких пов'язаний із якісною зміною її організації за наявності множинності нових різноманітних її форм [7]. Варто нагадати, що термін «біфуркація», на думку відомого математика В.І. Арнольда, може використовуватися у широкому сенсі щодо означення різноманітних метаморфоз різних об'єктів під час зміни параметрів, від котрих вони залежать [1, 4]. А отже, у випадку верленівської віртуальної реальності поезії «*Soleils couchants*» текстова конструкція «*Soleils couchants*» перебирає на себе роль точки біфуркації: вона виступає лише як фактор, який розв'язує, а не визначає, процес упорядкування [10, 18] (у нашому випадку це процес (пере) розподілу інформації у межах словесно-поетичного образу), що регламентує поліаспектну демонстрацію символу *mélancolie*: регулярні повернення до візуального ряду та почуття одержимості, нав'язливості емоцій.

Цікаво, що актуалізація пейзажного концепту *SOLEILS COUCHANTS* здійснюється за посередництва семантичних невідповідностей (*incohérences sémantiques*) [14, 37], серед яких:

– форма множини іменника *soleils* проявляє себе як ознака занепокоєння, оскільки мова йде про вигаданий пейзаж, що є рефлексією душевного стану [16];

– у кінцевій частині вірша біфуркація віддієслівний прикметник перебирає на себе синтаксичну функцію *Participe présent* [15, 39] – у такий спосіб порушення семантико-синтаксичних відношень у середині сполуки покликане виразити граматичними засобами неспроможність досягнути ірраціональні зв'язки між об'єктами пейзажу та емоціями.

Як видно з наведених прикладів подібні «відхилення» від мовної норми торкнулися домінантного словосполучення вірша. Такі зміни мають за мету надання дискурсивної активності кожному елементу в середині сполуки як складного інформаційного конструкту у природженні специфічних смислів: поетичний образ через співвіднесення із навколишнім середовищем (тут – природним явищем заходу сонця) не стільки слугує відбиттям, візуалізацією реалій, скільки відтворює власну інтерпретацію, індивідуально-авторську автотельність французької національно-культурної картини світу. Якщо порівняти із функціонуванням у межах російської поетичної традиції словосполучення *утро туманное* як «цілісної мовної одиниці, яка відбиває у свідомості поета, його психіці картину оточуючого світу» [6, 97], то можна констатувати гармонізацію зображувальних і психоемоційних ефектів як один із чинників формування загальних особливостей дискурсу російської пейзажної лірики.

Дискурсивні фрагменти символістського твору П. Верлена, що містять лексеми-імена пейзажного концепту *SOLEILS COUCHANTS*, демонструють нестабільність психоемоційного стану людського індивідууму, де простежується модерністська ідея кризового стану суспільної свідомості на зламі тисячоліть, що відображає мінливий характер екзистенції в цілому.

Такі аномалії верленівського поетичного дискурсу можуть бути описані та підтверджені синергетичними поняттями, серед яких найважливішим є



досягнення «порядку через флуктацію»: для входження у новий стан система повинна втратити стійкість та здійснити перехід за рахунок випадкових коливань, відхилень, тобто флуктацій. Показово, що конструкція вірша сприймається як гіпнотична: вона дозволяє абсорбувати пейзаж через сновидіння, а також розчинити сюжет у пейзажі, детермінованому у просторі поезії), доповнюваною використанням сполуки *soleils couchants* наприкінці вірша [14, 37-38]. Отож тексту П. Верлена притаманною є пластична та рухома структура поетичної інформації, що досягається флуктаціями ритму, лексико-синтаксичних, фонічних повторів, їхніми внутрішніми трансформаціями. У цьому плані поетична мова аналогізується у своєму призначенні до досвіду сектантів: ритміка та повтори захоплюють та вводять у стан особливого перебування, що й створює «магію переживання, що засвоює» [5, 284]. Таким чином, відбивається взаємна смислова проєкція: самоорганізованість поетичних одиниць та непідконтрольність людській психіці (само)проявлення емоційних станів – пейзажний концепт *SOLEILS COUCHANTS* актуалізується текстовими одиницями, а також сам репрезентує символ *mélancolie*.

Підсумовуючи зауважимо: такі текстові конструкції формують автотельну віртуальну реальність верленівського твору, в якій пейзажні елементи та емоції сприймаються як еквівалентні, що й укладається у модерністську картину світу. Ураховуємо, що поетична модель світу – це індивідуально-авторська картина світу адресанта / поета, що (само)конструюється як результат особливостей концептуалізації фрагментів буття за допомогою ментальних категорій та когнітивних структур. Вона знаходить своє вираження в текстовій віртуальній реальності, де за допомогою мовних знаків (мовної картини світу) спостерігається образне відбиття дійсності (глобалізована картина світу) об'єктивної чи можливої.

Естетика французького символізму, що є яскравим виявом модерністських мистецьких настанов, репрезентує різке розривання зв'язків із попередньою культурною традицією, створюючи особливу замкнену інформаційну систему, яка відбиває ідеальний світ смислових начал, породжених на основі вражень від Ідеї буття: реального (об'єктивного), духовного (суб'єктивного) та ідеального (світу «вічних» Ідей). Саме цим пояснюємо відхід поезії французького символізму до віртуального. Мета віртуальної реальності у поетичному тексті – це, з боку адресанта, моделювання інструментарію щодо аналізу картини світу, зі сторони адресата, – задіяння власної системи досвідних орієнтирів, тривимірних конструктів, що опосередковують сприйняття / усвідомлення механізмів представлення інформації у поетичному тексті.

Здійснене у розвідці вивчення об'єктивації пейзажного концепту *SOLEILS COUCHANTS* семантичними, фонічними, граматичними засобами символістської (само)організації інформації у віртуальному просторі верленівського твору надало змогу представити фрагмент поетичної моделі світу, характерної для доби французького символізму. Перспективним у подальших дослідженнях пейзажного концепту *SOLEILS COUCHANTS* у поєднанні когнітивної та синергетичних парадигм видається звернення до доробку інших поетичних напрямів, зокрема романтизму та творчості В. Гюго.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Арнольд В.И. Теория катастроф / В.И. Арнольд. – М. : Наука, 1990. – 128 с.
2. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
3. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Ж. Бодріяр. – Львів : Кальварія, 2004. – 376 с.
4. Браже Р.А. Синергетика и творчество / Р.А. Браже. – Ульяновск : УлГТУ, 2002. – 204 с.
5. Грякалов А.А. Событие и письмо (когнитивная аналитика поэтического языка) / А.А. Грякалов // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 276-298.
6. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В.А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
7. Некрасов С.И. Идеи детерминизма и глобального эволюционизма : антогонизм или взаимообусловленность ? [Электронный ресурс] / С.И. Некрасов, Н.А. Некрасова, А.М. Захаров. – М. : Изд-во «Академия Естествознания», 2007. – Режим доступа: <http://www.rae.ru/monographs/17>
8. Носов Н.А. Психологические виртуальные реальности / Н.А. Носов. – М. : Б.и., 1994. – 195 с.
9. Руднев В.П. Виртуальные реальности / В.П. Руднев // Словарь культуры XX века. – М. : Аграф, 1997. – С. 53-54.
10. Синергетика : проблемы, перспективы, трудности (материалы круглого стола) / В.А. Лекторский и др. // Вопросы философии. – 2006. – № 9. – С. 3-33.
11. Цветов В.П. Реальность как описание / В.П. Цветов // Модели мира: статьи. – М. : Наука, 1997. – С. 159-178.
12. Das Paradigma Der Landschaft in Moderne und Postmoderne / Red. M. Schmeling. – Berlin : Königshausen & Neumann, 2007. – 302 p.
13. Encyclopédie Larousse en ligne. – Режим доступа: [www.larousse.fr/encyclopedie](http://www.larousse.fr/encyclopedie)
14. Fournet D. Verlaine, «Poèmes saturniens», «Romances sans paroles» / D. Fournet. – P. : Editions Bréal, 2000. – 126 p.
15. Vannier G. Verlaine ou l'enfance de l'art / G. Vannier. – P. : Editions Champ Vallon, 1993. – 162 p.
16. Verlaine 20 poèmes expliqués. – Режим доступа: [verlaineexplique.free.fr](http://verlaineexplique.free.fr)

**Ілюстративні джерела**

17. Verlaine Œp: Verlaine Paul. Œuvres poétiques : [поезії] / Paul Verlaine [Document électronique] Reproduction : Num. BNF de l'éd. de, P.: Bibliopolis, 1998-1999. Reprod. de l'éd. de, P.: Garnier, 1987.

*Стаття надійшла до редакції 8.12.2014 р.*